

MAMMOETJAGERS BIJ HOOGERSMILDE

(fig. 1; Pl. I-IX)

Tj. Vermanings vondst in 1965 bij Hoogersmilde van twee groepen werktuigen uit het Midden Palaeolithicum trok de aandacht tot ver buiten Drenthe en ver buiten de kringen van vakman en amateur. Dat was zowel door de vondstgeschiedenis als door de nieuwe perspectieven die deze vondst voor de praehistorie van ons land opende begrijpelijk. Wij menen dan ook dat wij aan de lezers van *Van Rendierjager tot Ontginner* verplicht zijn iets over deze vondst en over het onderzoek dat intussen plaatsvond te berichten, ook al omdat de volledige publicatie mede door zijn omvang niet in deze reeks, maar in het jaarboek *Palaeohistoria* zal worden opgenomen. Daarbij grijpen wij deze gelegenheid aan om iets meer over de vondstgeschiedenis vast te leggen dan in de uiteindelijke publicatie mogelijk zal zijn. Daartoe is reden te over, omdat het hier niet een gelukkige toevalsvondst betrof, maar een vondst die aantoonde wat ook nu nog met gericht strategisch zoeken bereikt kan worden.

De vondstgeschiedenis

Omstreeks 1939 vond de Friese verzamelaar H. van der Vliet uit Lippenhuizen in de uitkomende grond van een afwateringssloot bij Wijnjeterp (gem. Opsterland) een vuistbijl (Van der Vliet, 1951). Toen Dr. A. Bohmers in 1949 bij Van der Vliet op bezoek kwam maakte deze hem opmerkzaam op dit uitzonderlijke stuk. Dr. Bohmers herkende daarin een werktuig van het Acheuléen of van het daaropvolgende Moustérien, d.w.z. een werktuig dat aanzienlijk ouder moest zijn dan de tot op dat moment als de oudste werktuigen uit het Noorden van ons land bekende artefacten van de jongpalaeolithische rendierjagers (Hamburg-cultuur, ca. 13.000 v. Chr.). Van der Vliet wist met stelligheid dat aan de vuistbijl nog geelzandige keileem geëeld had, en met die wetenschap stelde Dr. Bohmers in 1950 op de

vindplaats een onderzoek in. Daarbij bleek dat de bewuste sloot door een ca. 80 cm dikke laag oud dekzand (afgezet tijdens het koude-maximum van de laatste ijstijd, omstreeks 20.000 jaar geleden) nog ca. 30 cm in de daaronder liggende geelzandige keileem was ingegraven. De vuistbijl moest dus bovenin deze keileem gelegen hebben. Onze keileem dateert van de voorlaatste ijstijd, zodat Dr. Bohmers kon vaststellen dat de vuistbijl jonger moest zijn dan die ijstijd (Riss-glaciaal), maar ouder dan de koudste fase van de laatste ijstijd (Würm-glaciaal). En daarmee was een eerste aanwijzing gevonden dat lang voor de eerste rendierjagers mensen in het Noorden van ons land verkeer hadden. Van menselijke aanwezigheid in ons land waren tot op dat moment geen noordelijker sporen bekend dan uit de omgeving van Nijmegen (Bohmers en Wouters, 1954).

De vuistbijl van Wijnjeterp, die inmiddels als bezit van de gemeente Opsterland in de oudheidkamer van Gorredijk was terechtgekomen, was aan schipper Tj. Vermaning bekend. Vermaning, op de hoogte met de bodemgesteldheid in het Noorden van ons land en de vormings-geschiedenis daarvan, en bekend met de vondstomstandigheden van de vuistbijl van Wijnjeterp, begreep dat die vuistbijl niet van elders (bv. door een rivier) kon zijn aangevoerd, maar ongeveer ter plaatse gebruikt en achtergelaten moest zijn. Voor hem betekende dat, dat waar er één gevonden was er meer te vinden moesten zijn. Het kwam er maar op aan te weten waar te zoeken: daar waar de keileem aan de oppervlakte ligt, en niet is afgedekt door latere dekzandafzettingen. Nu zijn dat in het algemeen gebieden die door hun ondoorlatendheid een slechte ontwatering hebben, die na de laatste ijstijd vaak door veen zijn overgroeid, en die dan ook door vrijwel alle latere bewoners gemeden werden; die hadden immers de inmiddels gevormde dekzandruggen ter beschikking om zich op te houden of te vestigen. Bovendien zijn die keileemgebieden van nature bezaaid met vuursteen brokken en splinters, en noden alleen daarom al weinig tot zoeken. Kortom, op deze keileem had tot nu toe geen verzamelaar zijn geluk beproefd. Vermaning echter begreep dat daar juist zijn kans lag, en heeft daarnaar gehandeld. Enkele jaren heeft hij het keileemgebied rond Smilde, dat na de verveningen van de laatste eeuwen weer aan de oppervlakte was gekomen en sindsdien in cultuur gebracht, systema-

tisch afgezocht. Regelmatig kwam hij van zijn bevindingen op het Museum te Assen verslag uitbrengen, waarbij hij zich niet liet ontmoedigen door het feit dat zijn vondsten soms weliswaar interessant waren (zij omvatten o.a. een fraaie reeks pseudo-artefacten met een retouche die onder bepaalde omstandigheden door druk van het ijs kan ontstaan), maar toch niet de begeerde werktuigen uit de Oude Steentijd omvatten. Iedere keer verzekerde hij de conservator opnieuw dat hij toch ééns de 'aanwezigheid van de Neanderthaler in Drenthe' zou aantonen. Hij had daarbij voor zichzelf de theorie ontwikkeld dat de Neanderthaler, wiens werktuigen zowel in het Duitse Middengebergte als in Zuid-Engeland gevonden worden, en die leefde in een tijd toen Engeland en het vasteland van Europa nog één waren, zwervend tussen beide gebieden door Drenthe gekomen moest zijn. In de herfst van 1964 vond Vermaning een vuursteen-afslag, die door Dr. Bohmers onder voorbehoud als 'Levallois-achtig' getypeerd werd,

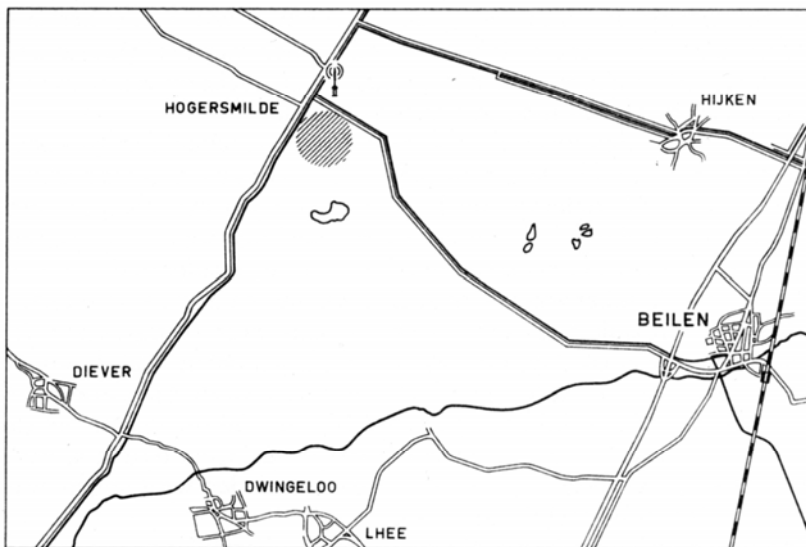

Fig. 1 *Hoogersmilde*. De ligging van de middenpalaeolithische vondstcomplexen ten zuiden van de televisietoren.

en die waarschijnlijk wel een middenpalaeolithisch artefact voorstelde (fig. 1). Dat was voor Vermaning reden de akker waar dit stuk vandaan kwam met tussenpozen te bezoeken; niet tevergeefs. Want in de winter 1964-1965 liet de grondeigenaar die akker tot een diepte van ca. 50 cm met een diepploeg bewerken, en toen Vermaning in januari die akker weer bezocht vond hij al gauw bovenop de bouwvoor een vuistbijl en daarbij zeven andere werktuigen. Met toestemming van de eigenaar heeft hij toen in de directe omgeving de diepgeploegde bouwvoor doorzocht waarbij een dertigtal werktuigen te voorschijn kwamen.

Door Vermaning gewaarschuwd bezochten op 27 januari twee medewerkers van het Biologisch-Archaeologisch Instituut te Groningen¹ zijn schip. Het werd een bezoek dat hen heugen zal: op die regenachtige dag, in het halfduister van de kleine kajuit van de 'Emanuel', legde Vermaning de ene vuistbijl na de andere op tafel. Dr. Bohmers kon bevestigen wat Vermaning al vermoed had: wat daar tenslotte op het tafeltje lag was een gesloten vondstcomplex van het late Acheuléen of van een vuistbijlvoerende groep van het Mousterien. Vermaning had zijn voornemen tenuitvoer gebracht op een wijze die niemand, ook hij zelf niet, had durven hopen.

Na een voorlopige inspectie van het terrein diezelfde dag en nadat door A. Meijer en G. Delger op 28 jan. de vindplaatsen van een aantal van Vermanings artefacten, die hij met stokjes had vastgelegd, waren ingemeten, werd met het oog op het regenachtige weer en de uiterst drassige toestand van het terrein besloten met een nader onderzoek te wachten tot de akker zou zijn opgedroogd, waarna de kuil werd dichtgegooid. Vermaning en zijn vrouw konden weer rustig slapen: zij hadden bij regen en ontij om beurten bij de geopende kuil de wacht gehouden. Evenwel, reeds op 29 jan. werd het Instituut in Groningen opnieuw door Vermaning gewaarschuwd. Hij had op 125 m van de eerste concentratie een tweede vindplaats ontdekt, en daar nog eens ruim dertig werktuigen verzameld. Het totaal der werktuigen was daarmee tot rond tachtig opgelopen.

Men mag zeggen dat Vermaning geluk gehad heeft. Het diepploegen van akkers is een bewerking die slechts zelden gebeurt. Dat een vondstconcentratie van die omvang zo lang zo dicht onder de oppervlakte

ongestoord bijeenblijft is zeker uitzonderlijk. En toch was het geen toevalsvondst. Alleen aan Vermanings planmatig doelgericht zoeken en aan zijn volharding is het te danken dat de eenmaal opgeploegde artefacten ook gevonden werden. De beloning was evenredig aan de verdienste.

De Provincie Drenthe was zo fortuinlijk dat zij, met steun van de Rijksuniversiteit te Groningen, de collectie voor het Provinciaal Museum van Drenthe te Assen heeft kunnen verwerven. Vermaning werd daardoor in staat gesteld een ruimer schip te kopen (dat hij Palaeo-Historia zou dopen), waarin hij zijn uitgebreide verzameling op passende wijze aan het publiek zou kunnen tonen². Eén der beide vondstconcentraties is in het museum te Assen tentoongesteld. De andere wordt in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, waar de werktuigen in de vernieuwde opstelling van de Nederlandse afdeling voor het publiek te zien zullen zijn.

Het oudheidkundig onderzoek

Het onderzoek van de vindplaats, die gelegen is in de nabijheid van de televisietoren van Hoogersmilde, gem. Smilde (fig. 1), moest worden uitgesteld totdat de oogst van het veld was en het land voldoende was opgedroogd. Toen kon, van 20 sept. tot 15 oktober, bij zeer gunstige weersomstandigheden, een opgraving plaatsvinden met de energieke medewerking van een aantal Groninger studenten, leden van de 'Maatschappij tot bevordering van de belangstelling voor Antiquiteiten'.³ Van het Biologisch-Archaeologisch Instituut namen aan het onderzoek deel A. Meijer, K. Klaassens, A. J. Cool en J. D. van der Waals.

Het aantal werktuigen dat bij het onderzoek werd gevonden (ca. 50 stuks, waaronder een reeks twijfelgevallen) was niet zeer groot. De werktuigen bleken voor het merendeel in de door de diepplough verstoorde bovenlaag van 50 cm dikte gelegen te hebben, waaruit zij reeds door Vermaning verzameld waren. Toch konden dankzij het onderzoek van de ongestoorde resten van beide vindplaatsen en van de reeds door Vermaning doorzochte bovengrond enkele waardevolle gevolgtrekkingen gemaakt worden, en wij hebben niet de indruk dat

door de diepploeg wezenlijke informatie is verloren gegaan. In de eerste plaats werd Vermanings waarneming bevestigd, dat het hier om twee concentraties ging, klein in oppervlak (de vindplaatsen hadden een straal van resp. ca. 2 en 2,5 m) maar rijk aan vondsten. Zij waren sinds hun achterlating vrijwel ongestoord blijven liggen, en representeren blijkbaar de pleisterplaatsen van enkele jagers. Het waren niet de ateliers waar de werktuigen vervaardigd zijn, want ongeretoucheerde afslagen waren onder de vondsten in de minderheid, en vuursteenafval werd ondanks zorgvuldig zoeken niet gevonden.

In de tweede plaats werden in de ongestoorde grond nog voldoende werktuigen gevonden om de ligging in het profiel te kunnen vaststellen. Dit profiel was van onder af opgebouwd uit de volgende lagen (cf. Pl. I); keileem (tot ca. 65 cm beneden het maaiveld); zgn. keienzand met weinig steentjes, een verweringsproduct van de keileem (ter dikte van ca. 10 cm; mogelijk reeds gevormd in de derde ijstijd); een leembandje; een laag sterk bruin gekleurd zand, dat misschien verklaard moet worden als door water verplaatste verweerde keileem, en dat elders direct op de keileem rustte; en tenslotte de moderne bouwvoor. Het keileemoppervlak en het zand daarboven waren duidelijk gestoord door vorstwerking (kryoturbatie). De bruine zandlaag was grotendeels door de diepploeg verstoord, maar werd plaatselijk nog intact aangetroffen. Vermaning had het merendeel der werktuigen uit die zandlaag verzameld, en ook tijdens het onderzoek kwamen uit het onderste ongestoorde deel daarvan nog enkele werktuigen tevoorschijn. Enkele kleinere werktuigen werden echter nog veel dieper aangetroffen, beneden het keileem oppervlak: zij waren weggezakt in vorstwiggen waarvan de grondsporen als een netwerk werden teruggevonden (Pl. I).

Kryoturbatie met deze opgevlude vorstwiggen ontstaat alleen in een permanent bevroren bodem. 's Winters, bij harde vorst, scheurt de grond door krimpings; 's zomers ontdooit alleen de bovenlaag, maar op dieper niveau blijft de grond bevroren. Het water kan niet wegzakken, waardoor de bovenlaag drassig en zelfs vloeibaar wordt, en dan vullen zich de krimpscheuren die 's winters waren ontstaan met modder van boven. Met die modder waren in dit geval de kleinere werktuigen mee naar beneden gezakt; zij moeten dus reeds ter plaatse

gelegen hebben toen de vorstwiggen in de permanent bevroren bodem ontstonden. Het meest komt daarvoor in aanmerking de koudste periode van de laatste ijstijd (Würm-glaciaal B), de periode van ca. 30.000-18.000 jaar geleden. In dat geval zouden de werktuigen daar achtergelaten moeten zijn vóór de laatste ijstijd, of tijdens een van de vier tijdelijke klimaatsverbeteringen in het begin van of halverwege de laatste ijstijd (resp. Amersfoort, Broerup, Hengelo en Denekamp interstadiaal; cf. van der Hammen *et al.*, 1967).

Het geologisch en bodemkundig onderzoek

Aan het onderzoek werd ook deelgenomen door de Heren R. Nolles en M. A. Smakman van de Geologische Dienst onder leiding van de Heer M. W. ter Wee, en door de Heren J. Wieringa en A. H. Booi van de Stichting voor Bodemkartering onder leiding van Ir. B. van Heuveln. Door beide instellingen werden in de nabije en wijde omtrek grondboringen verricht. Stuifmeelonderzoek en C₁₄-datering van bij deze boringen aangetroffen veen geschiedt door W. A. Casparie (Biologisch-Archaeologisch Instituut) en in het Natuurkundig Laboratorium (R.U. Groningen). De uitgewerkte resultaten van deze onderzoeken staan nog niet ter beschikking, maar enkele voorlopige conclusies, die wij aan de Heer ter Wee danken, kunnen meegedeeld worden.

De vondsten blijken tevoorschijn te zijn gekomen op het hoogste deel van het oorspronkelijke keileem plateau van Smilde, zoals dat door het landijs van de derde ijstijd (Riss-glaciaal) was achtergelaten. Zij bleken bovendien te liggen op de waterscheiding tussen twee beeksystemen, min of meer de voorlopers van het Vledder Diep en de Beilerstroom, waarvan zijtakken in hun bovenloop tot op ca. 350 m en 900 m van de vindplaats reikten. Die zijtakken waren erosiedalen die zich van buiten af steeds dieper in het keileemplateau hadden ingevreten, maar die later weer geheel zijn opgevuld. Van de datering van die opvulling door stuifmeelonderzoek en C₁₄-datering van de veenlaagjes aan de basis daarvan zal de interpretatie afhangen. Er zijn twee mogelijkheden. Het minst waarschijnlijk lijkt wel dat de beeksystemen ouder blijken te zijn dan de vondsten. In dat geval zouden

zij begrijpelijk maken waarom de middenpalaeolithische jagers juist daar gepleisterd hebben, op die smalle waterscheiding die als enige doorgangsweg tussen beide beekdalen voor zwaar wild openstond. De vindplaats zou dan de strategie van de mammoetjagers illustreren. Waarschijnlijker is dat de opvullingen, en daarmee vrij zeker ook de beekdalen, jonger blijken te zijn dan de vondsten. Dan maken zij duidelijk dat onze vondstcomplexen, op dezelfde plaats waar zij achtergelaten zijn, eigenlijk alleen dáár intact bijeen hebben kunnen blijven, boven op het keileem plateau, nog juist buiten het bereik van de van alle kanten aangrijpende erosie.

Naast de akker die de beide vondstcomplexen in zich borg ligt een laag gelegen weiland. Er ligt daar een diepe veenkom, een 'pingo', als zovele andere in de buurt gevormd tegen het einde van de laatste ijstijd. Als de pingo 100 m noordelijker was ontstaan zouden de vondstconcentraties sinds lang verdwenen zijn.

De werktuigen; algemeen

De vuursteen die de middenpalaeolithische jagers van Hoogersmilde voor het vervaardigen van hun werktuigen hebben gebruikt is de vuursteen die overal op en in de keileem in grote en kleine stukken en brokken te vinden is – vuursteen dus uit het Oostzeegebied die door de langzaam voortschuivende ijsmassa's van de derde ijstijd uit de zachte Zuidscandinavische kalksteen is losgewoeld en tot in ons land meegesleept. Als materiaal voor het vervaardigen van vooral grotere werktuigen is die vuursteen eigenlijk weinig geschikt, maar er was hier nu eenmaal niets beters te krijgen. Voor ons echter betekende die omstandigheid een buitenkans. Doordat de vuursteen van de keileem een mengsel is van verschillende herkomst, en doordat ieder stuk sinds het uit de kalksteen werd losgewoeld een eigen geschiedenis heeft en in verschillende mate uit- en inwendig is verweerd, treft men een grote verscheidenheid aan. De vuursteen varieert van doorschijnend tot ondoorschijnend, van glasachtig tot korrelig, en komt voor in alle tinten van zwart tot wit en van geel tot bruin, en gespikkeld, gevlekt, effen of gevlamd. Daardoor bleek het mogelijk de werktuigen van beide vondstcomplexen te sorteren naar de vuursteenbrokken waaruit

zij gemaakt zijn. Dit stelde ons in de eerste plaats in staat vast te stellen dat steeds uitsluitend werktuigen van één van beide vondstcomplexen van éénzelfde stuk gemaakt waren; nooit bleken twee werktuigen die niet uit hetzelfde vondstcomplex afkomstig waren van één brok vuursteen te zijn gemaakt. Dit betekent niet alleen dat de werktuigen van beide concentraties niet terzelfder tijd door één man vervaardigd zijn, maar ook dat de mogelijkheid bestaat dat beide vondstcomplexen van verschillende ouderdom zijn, waarbij het in principe zowel om een verschil van weken als van eeuwen zou kunnen gaan. Een andere mogelijkheid is dat de werktuigen van twee individuen of van twee groepen jagers afkomstig zijn, die wel terzelfder tijd daar verkeerden. In de tweede plaats bleek het bij een vrij groot aantal uit één stuk gemaakte werktuigen mogelijk twee, drie en soms zelfs vier werktuigen aan elkaar te passen volgens de oorspronkelijke splijtvlakken (Pl. II). Meestal zijn het dan een of meer afslagwerktuigen die aan een vuistbijl, de kern, passen. Deze mogelijkheid was niet alleen interessant als een soort fascinerende ruimtelijke legpuzzle voor de onderzoekers, of omdat wij zo in staat gesteld worden de werkwijze van de vuursteen-smid te volgen, maar ook omdat hierdoor nog eens bevestigd werd dat de vindplaats geen atelier is geweest. Want zelfs in die gevallen waar drie of vier stukken aaneen bleken te passen, bleken toch nog talloze stukken en stukjes te ontbreken aan het oorspronkelijke vuursteenbrok. Die stukken moeten elders, in het atelier, zijn achtergebleven. Uit deze waarneming volgt dat alle door ons gevonden artefacten (afgezien van enkele stukjes die tijdens het gebruik kunnen zijn afgesplinterd) door de jagers meegenomen zijn om als werktuig te dienen. In technologisch opzicht bevestigen die aaneenpassende werktuigen wat men ook wel aan ieder stuk afzonderlijk kan zien: de afslagen werden steeds van vrij willekeurige kanten van het kernstuk afgeslagen, daar waar zich een geschikt slagvlak voordeed. Van een voorbereiding van slagvlakken volgens de Levallois-techniek blijkt vrijwel niets.

Tijdens het transport naar ons land door het landijs werden de oorspronkelijke vuursteenknollen herhaaldelijk gebroken. In de lange tijd die sindsdien verliep voordat sommige stukken werden opgeraapt voor het vervaardigen van werktuigen waren de splijtvlakken in

meerdere of mindere mate gepatineerd of van een windlak voorzien, zulks in tegenstelling tot de splijtvlakken die het gevolg waren van de menselijke bewerking, die in het geheel geen sporen van patinerings of windlak vertoonden. Dit feit stelde ons in staat vast te stellen dat herhaaldelijk natuurlijke afslagen zijn opgeraapt om na eenvoudige retouchering langs de rand als werktuig gebruikt te worden. Dit onderstreept niet alleen de armoede aan goed materiaal, maar ook de geringe kieskeurigheid van de jagers van Hogersmilde.

De werktuigen; typologie (Pl. II-IX)

Over de typologie van de werktuigen kunnen nog slechts enkele algemene opmerkingen gemaakt worden. Een complete beschrijving zal in het artikel in *Palaeohistoria* worden opgenomen.

Te onderscheiden vallen in de eerste plaats tweezijdig bewerkte werktuigen, meestal vervaardigd uit kernen, en éézijdig bewerkte werktuigen, vervaardigd van dunne natuurlijk gespleten stukken vuursteen of van afslagen. Wij zagen reeds dat de afslagen niet van geprepareerde kernstukken, in de zgn. Levallois-techniek, zijn afgeslagen; duidelijk geprepareerde slagvlakken komen niet voor. Het merendeel der afslagen bestaat dan ook uit typische zgn. Clactonien-afslagen, brede afslagen waarbij de hoek tussen slagvlak en splijtvlak stomp is.

Onder de tweezijdig bewerkte werktuigen vallen in de eerste plaats de *vuistbijlen* op. De kleinste hiervan heeft nog altijd een lengte van 8,5 cm, terwijl vijf exemplaren langer zijn dan 10 cm (de langste meet 14 cm) en volgens Bosinski (1967, pp. 27-8) betiteld mogen worden als 'massieve vuistbijlen'. Naar de vorm laten zich drie langgerekt spits-ovale vuistbijlen onderscheiden (zgn. 'La Micocque' bijlen), vier spitsovale vuistbijlen van normale verhoudingen (waarvan één langer dan 10 cm), twee ovale vuistbijlen (beide minder dan 10 cm), en enkele schijfvormige en driehoekige vuistbijlen. Ook zijn er twee dunne zgn. vuistbijlbladen bij.

Naast de vuistbijlen omvat de groep der kernwerktuigen een aantal *tweezijdig bewerkte schaven*, waarvan er enkele grote gelijkenis met de vuistbijlen vertonen door hun grote dikte, terwijl andere beduidend dunner zijn.

De éézijdig bewerkte werktuigen, waartoe vrijwel alle uit afslagen vervaardigde werktuigen behoren, omvat in de eerste plaats het bij de werktuigen van Hoogersmilde dominerende type: de *schaaf*, waarbij een van de lange zijden van het werktuig tot werkkant geretoucheerd is. Er zijn schaven met vrijwel rechte en ook enkele met holle werkkanten bij, maar het meest opvallend zijn de schaven met veelal hoge, sterk gekromde werkkanten, dikwijls gemaakt van natuurlijk gespleten vuursteenbrokken. Veel dezer schaven zijn *dubbelschaven*, met twee werkkanten die elkaar met een scherpe hoek snijden. Naast de schaven komen enkele *krabbers* voor, meest langwerpige werktuigen waarbij zich de werkkant aan een der korte uiteinden bevindt. Voorts komen bij deze groep enkele *spitsen* voor: afslagen met twee vrijwel rechte werkkanten die elkaar onder een hoek van minder dan 45° in een punt snijden.

Naast de duidelijk geretoucheerde werktuigen is er een serie van afslagen, die soms een geringe retouchering langs een van de randen vertonen, maar vaak in het geheel niet geretoucheerd zijn. Zoals wij reeds zagen zijn de meeste afslagen breed, maar sommige zijn meer langwerpig van vorm, zonder dat zij ooit het uiterlijk van een regelmatige kling krijgen. Merkwaardig genoeg is het eerste door Vermaning ter plaatse gevonden werktuig (fig. 1) ook het stuk dat een kling het meest nabij komt, en het is niet verwonderlijk dat Dr. Bohmers juist dit stuk als Lavallois-achtig typeerde.

Bij een voorlopige vergelijking met de middenpalaeolithische vondsten uit aangrenzend Duitsland (Bosinski, 1967) blijken de werktuigen van Hoogersmilde niet veel overeenkomst te vertonen met het Jonge Acheuléen, de zgn. Lebenstedter Gruppe. Iets meer overeenkomst is aanwijsbaar met 'Micocquien' en 'Moustérien de tradition Acheuléenne', maar in hoofdzaak valt toch het eigen karakter van de vondsten van Hoogersmilde tegenover die uit het Duitse achterland op. Ook in Frankrijk vinden wij punten van overeenkomst in Micocquien en Moustérien de tradition Acheuléenne, zonder dat wij de vondsten van Hoogersmilde aan een van die tradities kunnen toeschrijven. Per definitie rekent Bosinski tot zijn middenpalaeolithische groepen alleen diegene waarbij het prepareren van de slagvlakken ingang gevonden had. Volgens deze definitie zouden de vondsten van Hoogersmilde

nog niet tot het Midden-Palaeolithicum gerekend mogen worden. Niettemin lijkt het ons voorlopig juist de beide vondstgroepen van Hoogersmilde voorlopig als een laat Acheuléen te beschouwen.

Voorlopige conclusie

Op geologische gronden kunnen de vondsten van Hoogersmilde niet ouder zijn dan de fase waarin het landijs van de derde ijstijd zich uit het Noorden van ons land had teruggetrokken, en niet jonger dan de eerste helft van de laatste ijstijd.

Typologisch moeten de vondsten tot het Jonge Acheuléen gerekend worden, maar het is mogelijk dat zij ouder zijn dan de werktuigen van de groep Lebenstedt. Voor de vindplaats Salzgitter-Lebenstedt zijn er enkele daterende gegevens, die ons tevens een beeld geven van het milieu waarin de jagers daar leefden. Er is een C¹⁴-datering van 48.300 ± 2000 (De Vries 1958), terwijl op grond van overblijfselen van fauna en flora wel vaststaat dat de jagers daar in een koud klimaat op een toendra leefden met spaarzame boomresten. De jachtbuit bestond hoofdzakelijk uit rendieren, maar ook mammoet en wolharige neushoorn, eveneens koudetrotserende toendra-dieren, werden buitgemaakt. Het voorkomen bij de jachtbuit van, zij het slechts in enkele exemplaren, wisent, reuzenhert, hert en ree pleit er evenwel voor te denken aan het begin van een koude-periode, toen enkele diersoorten die veeleer in een open bos dan op de toendra thuishoren zich in een grensgebied nog hadden weten te handhaven (Tode, 1953). Met deze gegevens is een datering van de vindplaats Salzgitter-Lebenstedt in het begin van de laatste ijstijd (Würm-glaciaal) goed in overeenstemming. De vraag of ook de jagers van Hoogersmilde op de toendra geleefd hebben, of het dus werkelijk mammoetjagers geweest zijn, kan nog niet met zekerheid bevestigend beantwoord worden.

Het belang van het vondstcomplex Hoogersmilde ligt niet alleen in de aansporing bedacht te zijn op meer aanwijzingen van menselijke aanwezigheid in het Noorden van ons land voor of tijdens het begin van de laatste ijstijd. Essentieel is dat hier een rijke gesloten vondst tevoorschijn is gekomen die ons een vrij compleet beeld moet geven van de werktuiginventaris van een groep jagers; zulke gesloten vondsten

zijn zeer zeldzaam. Bovendien blijkt de vondstgroep van een samenstelling te zijn die tot nu toe uit NW-Europa nog niet bekend was. De vraag tenslotte of de bewuste jagers Neanderthalers zijn geweest kan niet met zekerheid beantwoord worden – waarschijnlijk is het wel.

¹ Dr. A. Bohmers en Dr. J. D. van der Waals.

² Voor het verbouwen van het ruim van het schip tot tentoonstellingsruimte ontving de Heer Vermaning een aanzienlijke subsidie van het Anjerfonds Drenthe. Tengevolge van moeilijkheden met het plastic dak, dat tot twee maal toe bij zware storm werd losgerukt, zal het tentoonstellingsschip niet voor de zomer van 1968 in de vaart komen.

³ Wij betuigen graag onze dank aan de leden, die bij toerbeurt het graafwerk verrichtten: de dames Mevr. A. Zwieringa-Zwieringa, Mej. M. Andreissen, en Mej. M. van Vloten, en de Heren van Albada, van Bruggen, Esser, Van der Hoeven, Josephus Jitta, P. Kooi, P. B. Kooi, Otten, Petri, Post Uiterweer, Reinders, Schoch, en Vaandrager.

LITERATUUR

- BOHMERS, A. en BR. A.Q. WOUTERS, 1954. Früh- und Mittelpaläolithische Funde aus den Niederlanden. *Palaeohistoria* III, pp. 205-17.
- BOSINSKI, G., 1967. *Die mittelpalaeolithischen Funde im westlichen Mitteleuropa*. Fundamenta Reihe A, Band 4. Köln-Graz.
- HAMMEN, T. VAN DER, G. C. MAARLEVELD, J. C. VOGEL en W. H. ZAGWIJN, 1967. Stratigraphy climatic Succession and Radiocarbon dating of the last Glacial in the Netherlands. *Geologie en Mijnbouw* XLVI.
- TODE, A. *et alii*, 1953. Die Untersuchung der paläolithischen Freilandstation von Salzgitter-Lebenstedt. *Eiszeitalter und Gegenwart* III, pp. 144-220.
- VLIET, H. VAN DER, 1951. In stik ark fan 'e âlste bewenners fan Jeropa yn Fryslân. De fûstbile fan Wynterp. *It Heitelân* XXIX, pp. 195-6.
- VRIES, H. DE, 1958. Radiocarbon dates for Upper Eem and Würminterstadial Samples. *Eiszeitalter und Gegenwart* IX, pp. 10 e.v.

Hoogesmilde. Vindplaats concentratie A tijdens het onderzoek. Onder de diagonale schollen van de diepploeg een laagje bruin keizand, daaronder de keileem met vorstswiggen.
Foto J. D. van der Waals.

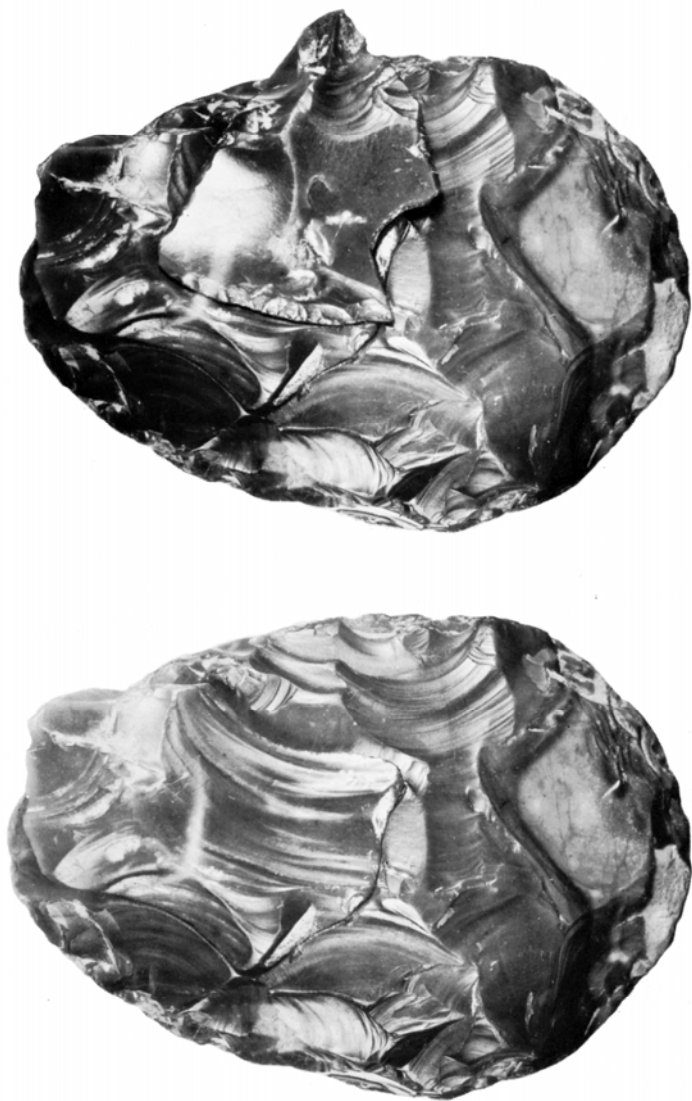
Hoogermilde. Lange spitstoppige vuistbijl van Micoque-type (concentratie B). Schaal 2 : 3, tekening B. Kuitert.

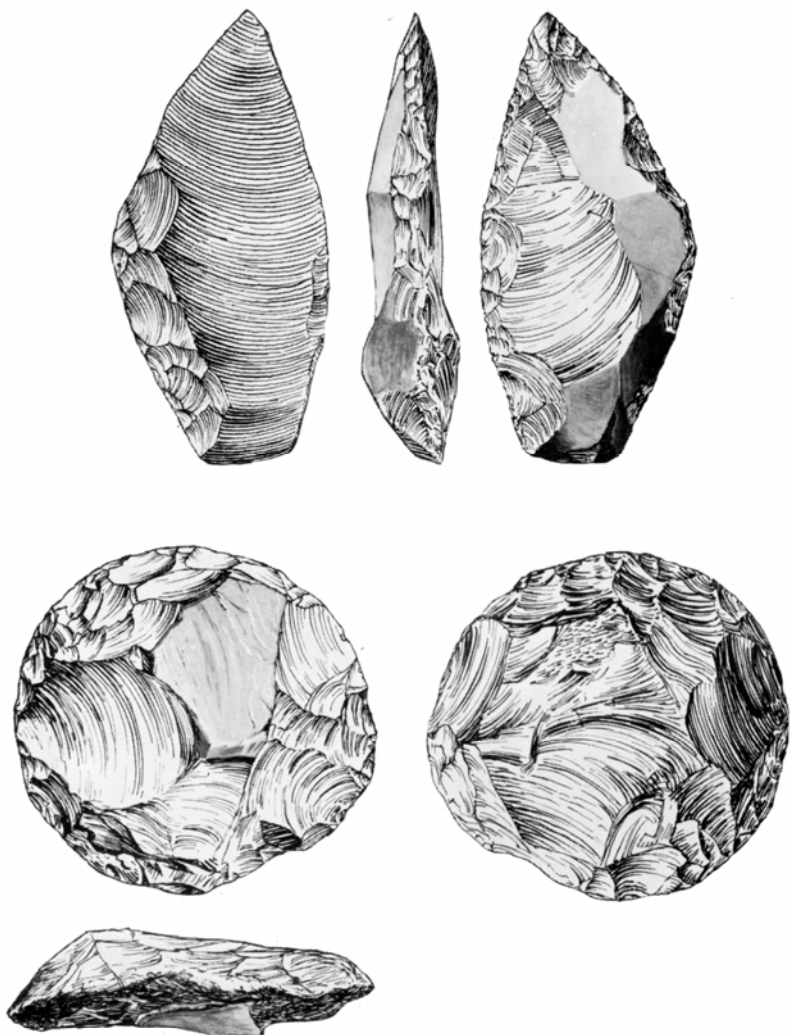
Hoogersmilde. Spitsoppige en ovale vuistbijl (beide concentratie A). In grijs vlakken met windlak of patina van vóór de bewerking. Schaal 2 : 3, tekening B. Kuitert.

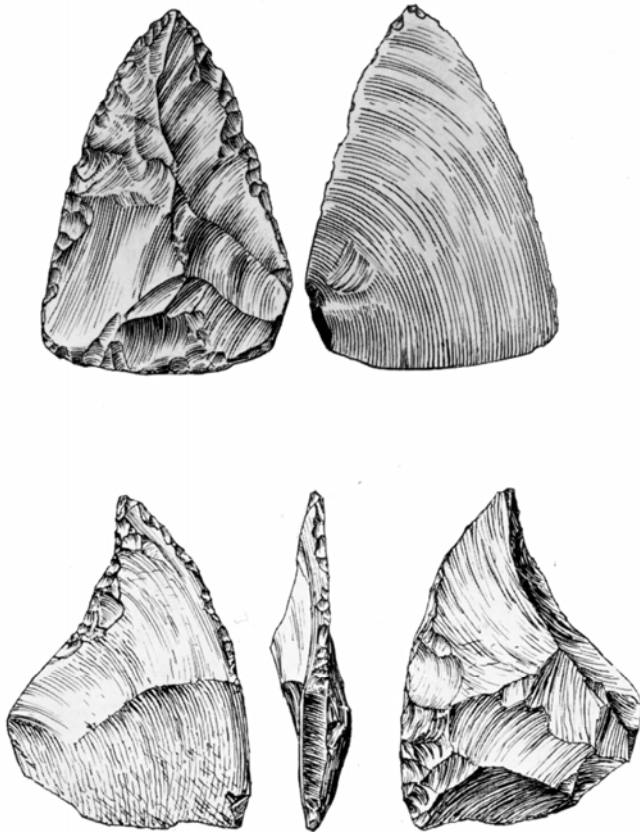
Hoogersmilde. Ovale vuistbijl, voor- en achterzijde (concentratie B). Schaal ca. 1 : 1, foto C.F.D., Groningen.

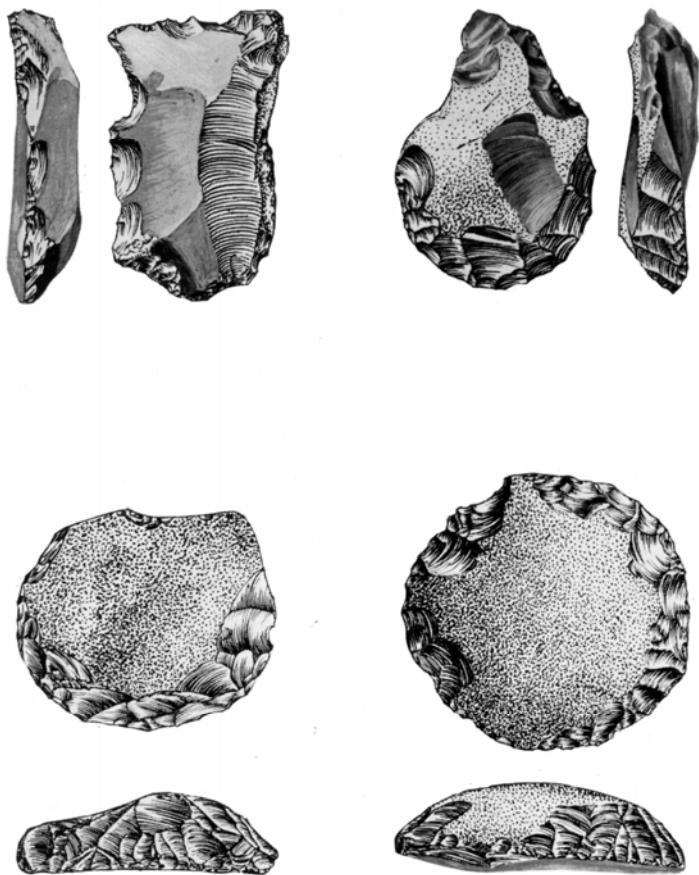
Hoogersmilde. De vuistbijl van Pl. IV met resp. één en twee aanpassende afslagen. Schaal ca. 1 : 1, foto C.F.D., Groningen.

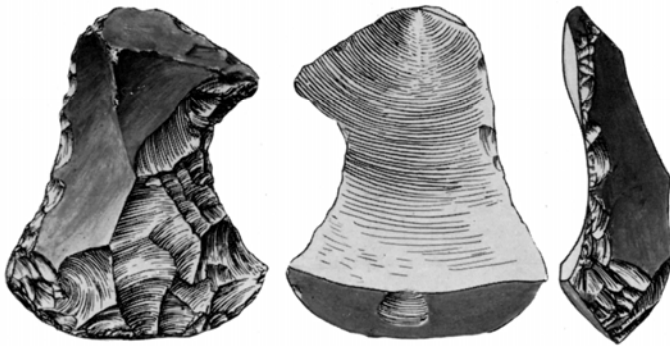
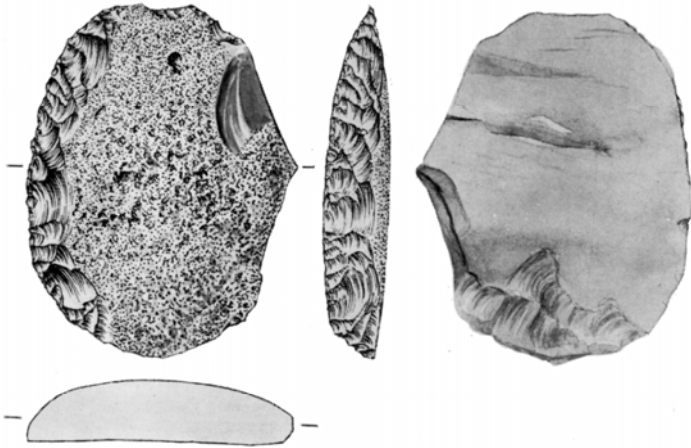
Hoogersmilde. Spits (boven) en schijfvormige vuistbijl (onder) (beide concentratie A)
In grijs vlakken met windlak of patina van vóór de bewerking. Schaal 2 : 3, tekening
B. Kuitert.

Hoogersmilde. Twee convergerende dubbelschaven (boven: concentratie B, onder: concentratie A). Schaal 2 : 3, tekening B. Kuitert.

Hoogersmilde. De zgn. Levallois-achtige afslag, sleutel tot de vondst (boven links, conc. A),
ronde schaven (boven rechts en onder links, resp. conc. A en B), en schijfvormige schaaaf
(onder rechts, conc. A); alle stukken op natuurlijk gevormde afslagen. Schaal 2 : 3,
tekening B. Kuitert.

Hoogersmilde. Ronde schaaaf op natuurlijk gevormde schijf met schors (bovenzijde) en gepatineerd slijtvlak (onderzijde; boven, conc. A) en holle schaaaf annex schrabber (onder, conc. B). Schaal 2 : 3, tekening B. Kuitert.